

Alue- ja ympäristötutkimuksen valtakunnallinen jatkokoulutustapahtuma ja vuoden 1991 Maantieteen päivät 21.—22. 11. 1991 Tampereella

»Spatiaalinen muutos»

Päivien avaus

OLAVI HEIKKINEN

Suomen Maantieteellisen Seuran puheenjohtaja

Hyvät Maantieteen päivien osanottajat.

Tampereen jatkokoulutustapahtuman ja Maantieteen päivien teema on »Spatiaalinen muutos». Varsinkin 1970-luvulla pohdittiin ainakin Helsingin yliopiston maantieteen laitoksella antaumuksella, mitä käsite spatiaalinen (engl. spatial) tarkoittaa. Tuolloin myös mietittiin, mitä eroa on alueellisella ja spatiaalisella. Vainko se, että kolmiulotteisuus liittyy selvemmin spatiaalisuuteen kuin alueellisuuteen.

Vielä 1970-luvulla elettiin mielikuvissa, että hyvinvoinnin, mikä tarkoitti lähes samaa kuin aineellinen vaurastuminen, tuli alati kasvaa. Se merkitsi kehitystä. Tässä hengessä puhuttiin myös alueellisesta kehittymisestä.

Sittemmin on tultu toisiin ajatuksiin. Aletaan olla miltei yksimielisiä siitä, että myös laatutekijöillä on suuri merkitys. Kehityksen on oltava lisäksi kestävä. Kansainvälisesti hyväksytty kestävä kehityksen periaate merkitsee sitä, että meillä on vastuu luonnosta, ihmisestä ja tulevaisuudesta, että elämme koroilla emmekä kuluta pääomaa, että jätämme jälkipolville samat elinmahdollisuudet kuin meillä itsellämme on.

Entistä vastuullisempaa toiminta-asennetta pakosta etsiessämme on myös käynyt aiempaa selvemmäksi, että luontoympäristö sekä alueelliset ja yhteiskunnalliset rakenteet ja toiminnat muuttuvat koko ajan, moneen suuntaan ja erilaisin aikajäntein. Siksi kestävä kehityksen turvaaminen vaatii jatkuvaa valppautta ja alituista ponnistelua.

Ehkä spatiaalinen muutos on avarampi käsite kuin alueellinen kehitys. Toisaalta termi spatiaalinen toistui leimallisen usein kvantitatiivista metodia korostavana aikana eli aikana, jolloin tarkastelun kohteena olivat pikemminkin organisatioiden muodot ja rakenteet kuin niiden toimin-

ta ja muutokset. Mutta tieteenalamme kehittyä ja tieteellinen keskustelu jatkuu koko ajan, mikä seurauksena myös käsitteet kuten alueellinen, spatiaalinen, kehitys ja muutos saavat uusia painotuksia.

Nykyään tieteessä ja yleisessä maailmanmenossa korostuvat prosessit ja muutokset. Niiden tunteminen, seuraamukset, ennustettavuus ja ohjaaminen on tärkeää. Kuulin äskettäin erään puutteellisuusyrityksen johtajan esitelmässään sanovan: ympäristösuojelussa on kyse prosessin hyvästä ajosta. Tämähän tarkoittaa sitä, että myös teollisuuden on edullisinta toimia luonnon ehdoilla. Olemme Suomessa ehkä jo yllättävän pitkällä ympäristösuojelun merkityksen periaatteellisessa hyväksynnässä.

Yhteiskunnallisella puolella muutoksia tapahtuu kaikilla tasoilla: globaalilla, kansallisella, maakunnallisella, kunnallisella, kylä- ja yksittäisen talouden tasolla. Yhdellä tasolla tapahtuvat muutokset ilmenevät kohta muillakin tasoilla, erityisesti alemmilla tasoilla. Toisaalta alimman tason tapahtumat voivat olla ratkaisevan tärkeitä ylempien tasojen toimivuudelle. Esimerkiksi Neuvostoliiton talous tulee tuskin kuntoon ennen kuin yksityistilat alkavat toimia, ennen kuin yksittäiset ihmiset saavuttavat motivaation ja uudelleen organisoidut toimintamahdollisuudet. Tarvitaan muutosta.

Toisinaan luonnon tai yhteiskunnan muutokset ovat nopeita kuten Tsernobylin ydinvoimalaturma vuonna 1986 ja Persian lahden öljykatastrofi tänä vuonna. Nämä ovat esimerkkejä äkillisistä ihmisen toimiin liittyvistä ympäristötuhoista. Myös luonto itse järjestää tämän tästä mullistuksia kuten Pinatubo-tulivuoren purkaus Filippiineillä tai Bangladeshin hirmumyrsky tänä vuonna. Nopeisiin luonnon muutoksiin saati

sitten inhimillisistä tekijöistä johtuviin katastrofeihin liittyy arvaamattomuustekijöitä, joihin tulee kuitenkin osata varautua.

Vahingot tai hasardin omaiset mullistukset saattavat äkisti muuttaa spatiaalisia rakenteita joko välittömän tuho vaikutuksen vuoksi tai asenteiden muuttumisen kautta. Esimerkiksi Tsernobylin onnettomuus muutti käsityksiä ydinvoiman turvallisuudesta ja haluttavuudesta ja samalla — ainakin joksikin aikaa — ajatuksia ja päätöksiä uusiksi energiaratkaisuiksi.

Monet alueelliset muutokset ovat hitaampia ja voivat kestää vaikkapa muutamia vuosikymmeniä. Esimerkiksi Suomen spatiaaliset rakenteet ovat muuttuneet voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeen. Muutos on ollut seurausta vuosikymmeniä kestäneestä teollistumisesta, kaupunkistumisesta, autoistumisesta ja monista muista tekijöistä. Suomen maaseutu ja jopa sen yksittäiset maatilat ovat reagoineet herkästi eri spatiaalisuuden tasoilla tapahtuneisiin poliittisiin, kaupallisiin ym. päätöksiin. Näin tulee tapahtumaan myös tulevaisuudessa. Toisinaan muutos on näyttävän nopea toisinaan se tapahtuu asteittain paineiden kasvaessa ja ulkopuolisten houkutusten lisääntyessä. Joudutaan tekemään ammattia ja asuinpaikkaa koskevia valintoja. Eurooppa yhdentyy ja integroituu sitäkin suurempaan maailmaan. Muutokset koskettavat pakosta myös periferisia alueita, joiden on ehkä kivulla mukauduttava ydinalueiden tarjoamiin malleihin.

Sukupolvessa ja itse asiassa muutamassa vuodessa ovat koko maailman rakenteet ja toiminnot muuttuneet kuin ennen vain suursodan seurausena. Kommunistimaiden suunnanmuutokset, Saksojen yhdistyminen, Varsovan liiton lakkauttaminen, pyrkimykset kansallisvaltioihin ja kylmän sodan päätyminen luovat uusia spatiaalisia rakenteita monella tasolla, jotka koskettavat lähes kaikkia. Elämme todella muutosten aikaa.

Väestön liikakasvu ja korkean aineellisen elintason tavoitteet myös kehitysmaissa samoin kuin tästä johtuen kasvava energia ja muiden luonnonvarojen käytön tarve ovat johtaneet ympäristövaurioihin. Sademetsät tuhoutuvat, kuivahkot alueet autioituvat, eliölajeja häviää, vedet, ilma ja maaperä uhkaavat pilaantua. Haitat eivät useinkaan piittaa maiden rajoista. Ongelmat ovat ihmiskunnan yhteisiä, tulevaisuudessa nykistäkin enemmän.

Tarvitaan maailmanlaajuisista vastuuta ja asenkasvatusta kestävä kehityksen turvaamiseksi. Asenne- ja ympäristökasvatus on aloitettava jo lastentarhassa ja koulussa — niin kuin kyllä

on jo hiljalleen tapahtumassa. Asenteemme ovat vielä ristiriitaisia. Vai onko loogista, että 13 lasta maailmaan synnyttäneitä Suomen äitejä palokitaan esimerkillisinä sankareina samalla kun tunnustetaan globaalinen väestönkasvuongelma ja ollaan pettyneitä, jos Kiinan yksi lapsi yksi perhe politiikka ei onnistu. Ihmispopulaation hallitsematon kasvu rajallisten resurssien ja rajallisen ekologisen sietokyvyn maailmassa on suuri uhka ja tulee joka tapauksessa rajusti muuttamaan maailman luontoa sekä sosiaalisia ja taloudellisia rakenteita. Luontoympäristön tarveltyminen ja pilaantuminen samoin kuin väestömäärän epätoivottu kasvu aiheuttavat pakosta monia vaikeasti ratkaistavia pitkäaikaisia muutoksia.

Meitä ns. lamassa eläviä suomalaisia koettelee kaiken muun pahan ohessa maatalouden ylituotanto. Jossain muualla maailmassa ihmisiä kuolee puutteeseen ja nälkään. Olkootpa politiikkojen ja talousmiesten selitykset ruuan ja ihmisten eri paikkoihin kasaantumiselle mitä tahansa, voidaan todeta, että maailman spatiaaliset organisaatiot ovat vielä kaukana ihanteista — velvoitaahan jo usein toistelemamme kestävä kehityksen periaate meidät vastuuseen myös ihmisestä. Lisäävätkö liikaväestö, resurssien riittämättömyys ja kriisitilanteet ihmisissä itsekkyyttä, joka sitten voimistuneena erodoi eettisiä arvoja? Mutta ihminenhan on myös sosiaalinen eläin. Hän toimii yhdessä toisten kanssa, rakentaa organisaatioita ja ratkoo ongelmia paitsi sotien myös keskustellen, niin kuin me kohta täällä Tampereella.

Syytä on aina myös optimisimiin. Positiivinen asenne on tärkeää kasvatuksessa ja koulutuksessa. Uhka- ja tuho kuvien korostus luo varsinkin nuorissa pessimismia, joka kuluttaa heidän voimiaan ja jätää heidän mielenrauhaansa. Mitä hyötyä tästä olisi. Lisäksi on totta, että esimerkiksi Suomessa on ympäristönsuojelussa jo päästy moniin hyviin tuloksiin. Ilman ja veden laatu on parantunut. Esimerkiksi rikkidioksidipäästöt ovat vähentyneet noin puoleen huippulukemistaan.

Maantieteilijä kantaa huolta ympäristön tilasta ja ihmisestä. Me pohdimme, kuinka meidän tulisi suojella ympäristöämme ja toisaalta hyödynnä luonnonvaroja ja kuinka meidän pitäisi organisoida toimintamme, jotta saavuttaisimme halutut päämäärät. Meillä maantieteilijöillä on noihin ongelmiin koulutuksesta saatua tietoa. Siksi meillä on myös vastuuta. Eikö juuri maantieteilijä ole sovelias analysoimaan, käsittelemään ja ohjaamaan spatiaalisia rakenteita, jotka ovat yhteydessä luonnonoloihin, kulttuuritekijöihin ja historiallisiin taustoihin.

On eduksi Suomen maantieteelle ja maantieteilijöiden työlle, että luonnon-, kulttuuri- ja suunnittelumaantieteilijät sekä aluetieteilijät eri korkeakouluista tapaavat toisiaan ainakin kerran vuodessa. Mielestäni on asiaankuuluvaa, että kokoontuessamme yhteisen katon alle siellä on läsnä myös Suomen Maantieteellinen Seura, ehkä juuri kattona. Olemmehan miltei jokainen tä-

män seuran jäseniä ja luemme sen julkaisuja. Suomen Maantieteellisen Seuran aikakauslehti Terra tiedotti näidenkin päivien ohjelmasta. Varmimmin juuri Terra tulee raportoimaan myös näiden päivien annista.

Julistan alue- ja ympäristötutkimuksen valtakunnallisen jatkokoulutustapahtuman ja vuoden 1991 Maantieteen päivät avatuiksi.